

Topika straha u staroj hrvatskoj književnosti

Galinec, Ana Maria

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:705139>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-18**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Diplomski jednopredmetni studij Hrvatski jezik i književnost

Ana Maria Galinec

Topika straha u staroj hrvatskoj književnosti

Diplomski rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Krešimir Šimić

Osijek, 2020.

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Odsjek za hrvatski jezik i književnost

Diplomski jednopredmetni studij Hrvatski jezik i književnost

Ana Maria Galinec

Topika straha u staroj hrvatskoj književnosti

Diplomski rad

Humanističke znanosti, filologija, kroatistika

Mentor: izv. prof. dr. sc. Krešimir Šimić

Osijek, 2020.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravila te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasna da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, 27. srpnja 2020.

Ana Maria Galinec, 0111124964

Ana Maria Galinec

Sažetak rada:

U ovome radu govorit će se o figurama straha u tekstovima stare hrvatske književnosti, odnosno analizirat će se tekstovi iz srednjeg vijeka, renesanse i baroka. Na početku rada dolazi teorijski dio o pojmu *straha*, definirat će se što su uopće figure straha i koja je njihova uloga, a zatim će se zasebno obrađivati navedena književna razdoblja, izdvajati djela u kojima su uočene figure straha, citirati, komentirati i na kraju svakog razdoblja dolazi kratki zaključak o figurama (scenama) straha. Iščitavanjem rada uočit će se u kojemu književnom razdoblju prevladavaju navedene figure, u kojim žanrovima i koja je njihova uloga te će se moći usporediti njihova učestalost u ostalim razdobljima. Rad će sadržavati i tipologizaciju, tj. klasifikaciju strahova koja će se dodatno pojašnjavati u analizi samih književnih tekstova.

Ključne riječi: strah, scene straha, figure straha

Sadržaj:

1. Uvod	6
2. O strahu	7
3. Topika straha u hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti	9
3.1.Scene straha u apokrifima	9
3.2.Zaključak	14
3.3.Scene straha u vizijama	15
3.4.Zaključak	20
3.5.Scene straha u pjesmama	20
3.6.Zaključak	25
3.7.Scene straha u dramskom pjesništvu	25
3.8.Zaključak	28
3.9.Zaključak o figurama straha u hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti	28
4. Topika straha u hrvatskoj renesansnoj književnosti	29
4.1.Scene straha u djelima Mavra Vetranovića	29
4.2.Scene straha u pjesmama	29
4.3.Zaključak o figurama straha u hrvatskoj renesansnoj književnosti	37
5. Topika straha u hrvatskoj baroknoj književnosti	38
5.1.Scene straha u <i>Osmanu</i> Ivana Gundulića	38
5.2.Zaključak	40
5.3.Scene straha u pjesmi Ivana Bunića Vučića	41
5.4.Zaključak	42
5.5.Zaključak o figurama straha u hrvatskoj baroknoj književnosti	42
6. Zaključak	43
7. Literatura	45

1. Uvod

Strah je prirodna pojava koja se javlja u svakome čovjeku. On je jedan od naših najsnažnijih emocija. Gotovo svaki pojedinac sa strahom se nosi na svoj način i različito ga doživljava. Ta sama emocija straha ipak razlikuje se od pojma *figure straha*, što će se u radu i razjasniti. Cilj je ovoga rada prvo razjasniti sam pojam *straha*, pomoću stručne literature proučiti različite klasifikacije strahova te onda krenuti usmjerenu analizu zadanog književnog korpusa. Analiziraju se tri književna razdoblja koja pripadaju staroj hrvatskoj književnosti, a to su srednji vijek, renesansa i barok. Svako književno razdoblje obrađivat će se posebno, izdvajat će se žanrovi u kojima su opisane scene straha te će se navoditi figure straha, citirat će se i komentirati. Pri obrađivanju srednjeg vijeka na početku će se reći nešto kratko o svakom pojedinom žanru, a što se tiče renesanse i baroka bit će navedeni autori djela o kojima će se nešto ukratko reći pa će se nakon kratkog predstavljanja krenuti na analizu njihovih djela. Nakon svakog obrađenog žanra (u razdoblju srednjega vijeka) bit će kratki zaključak o scenama straha, o tome postoje li figure straha, u kojim oblicima (motivima) se javljaju i koja je njihova uloga. Isti postupak odvijat će se i u ostala dva književna razdoblja. Nakon analize navedenih žanrova, uslijedit će opći zaključak, zaključak o figurama straha u pojedinom razdoblju. U analizi književnog korpusa upotrebljavat će se i moja klasifikacija strahova koja će se također oprimjeriti i objasniti. Na samome kraju, izvući će se zaključci što su zapravo figure straha, jesu li one prisutne u svim žanrovima i javljaju li se u svim razdobljima jednako te će se razjasniti koja je njihova uloga.

2. O strahu

Američki pisac Howard Phillips Lovecraft u eseju *Natprirodna strava u književnosti* donosi sljedeću tvrdnju: „Najstarija i najjača čovjekova emocija je strah, a najstarija i najjača vrsta straha je strah od nepoznatoga...“¹ Mnoga pitanja postavljaju se glede straha. Razmatra se je li on prirodan, je li osoba samo obična kukavica ili se radi o nečemu trećem. Postojalo bi mnogo opcija kada bi se navodilo zašto se javlja osjećaj straha u čovjeku, ipak može se sasvim jednostavno zaključiti da je strah emocija koja je prirodna i prisutna u svakoj osobi.

Toma Akvinski raspravljao je o strahu u *Teološkoj sumi*. Prema Akvinskom, strah je duševno uzbuđenje zbog nadolazećeg zla, a temeljni strah je prirodni strah (Šimić, 2017: 196). Akvinski je također razvio svojevrsnu klasifikaciju straha. Strah je, naime, podijelio u dvije skupine, a zatim svaku skupinu na još tri vrste straha. U prvoj su skupini strah od velikog napora, tj. lijenost, strah od narušavanja ugleda djelovanjem, tj. stidljivost i strah od narušavanja ugleda već učinjenim djelom, tj. sram. U drugoj su skupini strah od neočekivanog događaja, tj. tjeskoba, strah od neuobičajenih događaja, tj. tupost i strah od onoga što nadilazi ljudske moći, tj. začuđenost (*isto*: 197). Zanimljiva je, a možda i smjerodavno za razumijevanje straha, Akvinčeva tvrdnja da sve emocije imaju svoje polazište u ljubavi, pa stoga piše i o dvije vrste straha koje svoj korijen imaju upravo u ljubavi. Riječ je o strahu uzrokovanom ljubavlju prema svijetu i strahu da se ne uvrijedi Boga (*isto*). Što se tiče potonjega, straha da se ne uvrijedi Boga, možemo reći da je on povezan s dobrim. Naime, na Boga se ne gleda samo kao na djelitelja kazne, već osobu koja strahuje da ne uvrijedi Boga pokreće ljubav koja nije sebična. Dakle, prema Akvinskom, strah je dobar ako proizlazi iz ljubavi koja nije sebična. Akvinski navedeni strah smatra iznimno važnim te ga povezuje s jednim od sedam darova Duha Svetoga (*isto*).

Jean Delumeau, da spomenem jednog suvremenijeg autora, definira strah kao osjećaj zapanjenosti kojemu prethodi iznenađenje. Opasnost je primijećena, ona nadire i prijeti našem opstanku. Hipotalamus kada je u stanju uzbune, vrši globalnu mobilizaciju organizma i to dovodi do različitih tipova somatskog ponašanja (ubrzavanje rada srca, otežano disanje, ukočeno držanje i slično) (Delumeau, 2003: 35). I on također spominje različite strahove; strah pojedinca, kolektivni strah i strah grupe (*isto*: 31–32). Ukratko, za prvi strah može se reći da on predstavlja opasnost u pojedincu. Njegova osobnost polako „puca“ i narušava se. Drugi strah dovodi do nastranih postupaka, samoubojstava, ljudi misle da im je Bog poslao kaznu. Boga smatraju nekakvom nepoznatom silom koja upravlja njima i određuje im sudbinu. Što se tiče

¹ <https://www.hplovecraft.com/writings/texts/essays/shil.aspx>, pristupljeno 21. lipnja 2020.

trećeg straha, tj. straha u ponašanju grupa, Delumeau kaže da se on može sresti svakodnevno. Kao primjer navodi maske koje čovjek stavlja na lice i njima izaziva strah, ali time sebe štiti, skrivajući vlastite osjećaje. Nadalje, Delumeau za strah kaže da je dvosmislen. Predstavlja važnu zaštitu, jamstvo protiv opasnosti i neophodni refleks koji omogućuje privremeno uzmicanje od smrti (*isto*: 30). Upravo zbog te činjenice, možemo reći da je strah emocija koje je potrebna čovjeku kako bi preživljavao, ali postoje i opasnosti kada strah kulminira i obuzme osobu te ju sprječava u daljnjem življenju, odnosno dobrom življenju. Stari narodi u strahu su vidjeli i kaznu koju bi im bogovi poslali, ističe Delumeau (*isto*: 32).

Budući da je jedna o temeljnih ljudskih emocija, strah je, dakako, prisutan i u književnom stvaralaštvu – bilo da je riječ o prikazu emocije straha, bilo da je riječ o figurama straha (književni izrazi čija je namjera da u adresata pobudi emociju straha). Štoviše, strah je u književnoj kulturi zadobio svojevrstu stalnost – postao je, barem u starijim razdobljima, *topos*: nešto što se učestalo ponavlja. Scene straha vidljive su u sva tri književna razdoblja koja se analiziraju u radu. Srednji vijek obiluje njima, posebice apokrifi. U njima se javlja strah od ljubomore, strah od smrti, strah Sotone i slično. Svi ti strahovi povezani su s figurama straha koje su vidljive u prikazu smrti (smrt s kosom u ruci kao čest motiv u srednjovjekovnom pjesništvu, ali i u pjesništvu Mavra Vetranovića), raspadu ljudskog tijela (što posebno imamo u primjeru srednjovjekovnih pjesama), prikazu pakla i strašnih lica koja tamo borave (primjer u srednjovjekovnim vizijama i Gundulićevu epu). Eshatološki strah (kazna) čest je primjer u svim žanrovima koji se obrađuju u radu; čovjek se boji smrti i posljednjeg suda. O navedenome nam najviše dokazuju Vetranovićeva djela koja će se analizirati u radu. Figure straha često dovode i do katarze (oslobođenja duše) što imamo u primjeru apokrifa i vizija. Čovjek je živo biće, biće razuma koje ima emociju straha urođenu, te se može reći da se ona samo nadograđuje tijekom njegova života. U iskonske strahove pripada strah od smrti jer je ona nešto što nam dolazi nenajavljeno i ne možemo je kontrolirati. U tu skupinu svrstavamo i one najdublje strahove koji se javljaju u čovjekovoj duši (bilo da je riječ o strahu od nekakve kazne, gubitku voljene osobe ili gubitku vlastite slobode).

Nadalje ću prvo izdvojiti a zatim komentirati scene straha i figure straha, odnosno topiku straha u hrvatskoj srednjovjekovnoj književnoj kulturi (apokrifima, vizijama, lirskim sastavcima, dramskim djelima), šesnaestostoljetnoj (uglavnom u pjesništvu Mavra Vetranovića) i sedamnaestostoljetnoj književnosti (uglavnom u književnom stvaralaštvu Ivana Gundulića, točnije u njegovu epu *Osman* i pjesmi Ivana Bunića Vučića).

3. Topika straha u hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti

3.1. Scene straha u apokrifima

Prije samog „ulaska“ u tekstove i detektiranja scena u kojima je dominantna emocija straha, ukratko o samoj definiciji apokrifa. Naime, apokrifi su tekstovi koji pretendiraju na autentičnost koja se službeno ne priznaje. Riječ je, dakle, o spisima biblijskog sadržaja koji nisu uvršteni u kršćanski kanon. Oblikovani su i ustaljeni u 4. stoljeću. Po tematici dijele se na starozavjetne i novozavjetne. U starozavjetne ubrajamo apokrif o životu prvih ljudi, Adama i Eve, život Abrahama, Josipa, apokalipse (viđenja), a u novozavjetne ubrajamo događaje oko Isusa, Marije i apostola.²

A) Djela Pavla i Tekle

Navedeni apokrif nastao je u 2. stoljeću na grčkom jeziku, a preveden je na staroslavenski u 10. ili 11. stoljeću. U 11. stoljeću nalazi se u Rusiji i ondje je sačuvan najstariji slavenski fragment. U hrvatskoj književnosti apokrif je spomenut u 13. stoljeću.

Na samom početku apokrifa dan nam je podatak da je Pavao propovijedao Isusovu vjeru u maloazijskom gradu Ikoniji, a djevojka Tekla ga je slušala danima. Ljubomorni zaručnik Tamiris prijavi Pavla, a Tekla ga posjećuje u tamnici. Tamirisovu ljubomoru možemo promatrati kao strah od odbacivanja, tj. on kao pojedinac osjeti da je ugrožen budući da ga vlastita zaručnica odbacuje zbog nečega njemu nepoznatoga, a o tome svjedoče sljedeći citati:

Tri dana i tri noći ne miče se Tekla s prozora s kojeg sluša Pavlove riječi, gluha za sve drugo, pa i za riječ svoga zaručnika, mladog Tamirisa za kojega ne mari otkako je čula Pavlov govor u kojem se veliča život potpune čistoće. Ogorčen i očajan Tamiris želi se riješiti Pavla gledajući u njemu glavnoga krivca što ga Tekla odbija... (Bogišić, 1969: 129).

B) Djela Andrije i Mateja u gradu ljudoždera

Apokrif preveden na crkvenoslavenski do 12. stoljeća, u Makedoniji ili Bugarskoj. Nalazi se u više prijepisa u hrvatskoj, srpskoj, bugarskoj redakciji staroslavenskog jezika. Tekst je preuzet

² <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=3326>, pristupljeno 21. lipnja 2020.

iz Berčićeve zbirke iz 15. stoljeća. Apostol Matej zarobljen je u gradu ljudoždera. Moli Gospodina za pomoć da ga spasi od gotovo sigurne smrti:

Daj mně svět očima mojimi da viju kako me budu v gradě sem si bezakoni člověci mučiti. I ne ostavi me, Gospodi Isuhrste, i ne predaj me v smrt siju gorkuju. Tako se jemu moleću, vidi svět veli v tamnici. I glas pride ot togo světa glagole: 'Krěpi se, Matiju naš, i ne boj se, neću te ostaviti. I oću te izbaviti vsake tuge, ne takmo tebe da vsih ki su s tobu v toj tamnici. Potrpi malo tu čez dni 27 i potom pošlju ti Andreja i ispelja te van s te tamnicei vsih ki su tu s tobu' (Bogišić, 1969: 134).

Matej nije gledao svoju situaciju kao situaciju koju mu je Bog namjestio kako bi ga kaznio. Matej čvrsto vjeruje u Boga, posebice kada mu se i sam obratio u tamnici. Strah je proizašao iz ljubavi i smatra se dobrim. S druge strane, u apokrifu javlja se strah od smrti, ali drukčije oblikovan. Ljudožderi su odlučili pojesti starca, ali on uplašen, nudi im svoju djecu. Tu se može očitovati njegova sebičnost: ne žrtvuje sebe, već vlastitu djecu šalje u smrt da bi spasio sebe:

Molju se vam, imam jednoga sina, njega vazmite, a mene pustite (Bogišić, 1969: 135).

Imam i hćer. Obi ti diteti vazmite, a mene pustite (Bogišić, 1969: 136).

U apokrifu je uočen pojedinčev strah, a motiv ljudoždera koji se javlja mogli bismo povezati s figurom straha. Njega možemo smatrati *izrazom*, tj. pojavom koja utjeruje strah, ali na kraju ljudožderi sami doživljavaju katarzu (oslobođenje) i preobraćuju se na kršćanstvo:

U nevolji zamole ljudožderi Andriju da im se smiluje. Kad Andrija uvidi da su se skrušili, zapovjedi vodi da prestane teći. Na molbu obraćenih ljudoždera ostane Andrija još sedam dana među njima poučavajući ih u vjeri (Bogišić, 1969: 137).

C) Djela apostola Petra i Andrije

Apokrif preveden s grčkog, ne prije 14. stoljeća. Potpuna crkvenoslavenska verzija sačuvana je u samo jednom glagoljskom zborniku, u Žgombićevu zborniku iz 16. stoljeća. Andrija i Petar na početku apokrifa izvode čudo sa žitom, odnosno poorali su starčevu njivu i posijali žito koje je odmah niklo i bilo spremno za žetvu. Starac se preobratio na kršćanstvo. U tekstu se nalazi

primjer koji pokazuje strah vlasti, tj. vlast nije mogla kontrolirati masovna preobraćenja nakon tog događaja i stoga se počela bojati što će se dalje događati. Obuzeo ih je strah od njima nečega nepoznatoga:

Kad je starac vidio čudo, poklonio se apostolima i obratio se na kršćanstvo. Apostoli ga šalju pred sobom u grad sa snopom zrela žita. Saznavši za čudo, gradske starješine pozovu starca i stanu ga ispitivati. Kad čuju da apostoli, o kojima se govorilo da rastavljaju žene od muževa, dolaze u njihov grad, žele to svim silama spriječiti (Bogišić, 1969: 139).

Delumeau piše o vjerskim sukobima, odnosno promatra ih kao dramatične sudare između odbijanja novina (Delumeau, 2003: 79). U navedenom primjeru nemamo prikazan tipičan vjerski sukob, ali strah vlasti od prodiranja kršćanstva mogli bismo prikazati kao sukob kršćani-nekršćani (bilo da ovu skupinu čine pogani ili pripadnici neke druge vjere). Ovaj apokrif nam također daje primjer kako se i apostoli boje, iako je Isus uz njih. Pokazuje se da su i oni samo ljudi koji posjeduju emociju straha:

Vladiko Bože naš, usliši me v si čas. Uloviše bo me od sloves tvojih i od prorok i od patrijarh tvojih. Nauči me i daj mi razum proročji da ne tužu od nas vse dni taceh. Ti že Vladatelju, ne ostavi nas! Ti jesi slavimi od herofim (Bogišić, 1969: 140).

D) Nikodemovo evanđelje

Pod naslovom *Nikodemovo evanđelje* spojena su dva apokrifna djela: *Pilatova djela* i *Kristov silazak nad pakao*. Preveden je s latinskog na slavenski u 10. stoljeću, vjerojatno u Hrvatskoj. Najstariji prijepis sačuvan je u glagoljskim Pazinskim fragmentima iz 14. stoljeća. Tekst govori o Isusovu silasku u pakao. Javlja se motiv Sotone i njegov strah od samoga Isusa:

Zatvorite vrata pristrašnaja midena i zatvori želžne zabijte i usilno protivite se da ne budet udrže strani udržanija našego (Bogišić, 1969: 147).

Sotona se bojala Isusa Krista budući da je ona slabija od njega. Boji se Njegove milosti, ljubavi i moći. Sotonu spominje i Delumeau, govoreći da tko se boji sebe, boji se i Sotone upravo zbog

njezine nemoći pred Bogom. Zapadni ispovjednici pomoću pedagogije šoka, nastojali su teološke strahove zamijeniti kolektivnom zebnjom, proizvodom nagomilanih stresova.

U *Nikodemovu evanđelju* nemamo uočljivijih figura straha, osim spominjanja pakla i Sotone (iako ne postoje detaljniji opisi dvaju navedenih motiva).

E) Smrt Bogorodice Marije

Tekst je preveden s grčkog na staroslavenski do 12. stoljeća. Apokrif je poznat na Zapadu pod imenom *Tranzit Bogorodice*, a u slavenskoj literaturi *Uspen'je (Usnuće) Bogorodice*. Navedeni apokrif prvi nam je od tekstova koji govori o oslobođenju čovjekove duše, odnosno čovjeka je strah doveo do oslobođenja, tj. katarze. Ako bismo se koristili klasifikacijom strahova prema Tomi Akvinskom, ovaj strah mogao bi se opisati kao strah od Božje kazne. Iako je ljubav sebična i čovjek vjeruje samo kako bi se spasio, u njemu postoji strah od kazne koja mu se može dogoditi ako sagriješi:

I bi strah velik po vsem gradu i vsi ljudi ki se Boga bojahu počaše Boga věrovati Židove. Tako pravi slovo božje: 'Ako hoćeš spasen biti, člověče, věruj v Boga vsēm srcem i v svetu Bogorodicu i v sveti dan nediljni zač je v nedilju prijala pozdravljen'je ot an'jela Gabrijela, v nedilju je rojen Gospodin naš Isuhrst vani Vitleoma grada va vrtape, v nedilju vskrse iz mrtvih, v nedilju hoće priti na sud Gospod naš' (Bogišić, 1969: 152).

F) Život Adama i Eve

Izgon iz raja prvih ljudi tema je latinskog apokrifa *Vita Adae et Evae* prema kojemu je nastao i hrvatski prijevod. Prijevod je sačuvan u dva glagoljska zbornika (Žgombićevu i Fatevićevu). Na početku apokrifa otkriva se Adamova ljubav prema Evi, tj. zbog velike ljubavi prema njoj, boji ju se povrijediti, ne želi da voljena osoba pati:

Ne hotej, Euga, govoriti tako, ne hotej, da ne navedet gospodin Bog prokletstvija. Kako možeš biti da bim ja vzložil ruku moju na te i na telo tvoje ubiti te? (Bogišić, 1969: 162)

Sljedeće Adamovo ponašanje, tj. davanje pokore sebi i Evi kako bi se iskupili Bogu za ono loše što su napravili, možemo povezati s dvije vrste straha, a to su strah od Božje kazne te strah da

se ne uvrijedi Boga. Iako bi se ovdje ipak moglo više govoriti o drugom navedenom strahu jer Adam pokoru čini ne iz sebičnosti, već iz poštovanja prema Njemu:

Ti ne vmožeš toliko dni trpeti pokore koliko ja. Se ja stvoru pokoru 70 dni ni pijući ni jidući. A ti ubo vstani na reku Tigru i vazmi kamen i stoj na njem va vode daže do grla v glubosti reki. I da ne izidet rič iz ust tvojih jere nedostojni jesmo moliti gospodina Boga, jere ustni našija nedostojni stvorene sut i oskrvnjene dreva radi prepovedanoga (Bogišić, 1969: 162).

U navedenom citatu možemo opaziti Adamovu i Evinu pokoru, odnosno način na koji će oni disciplinirati svoje tijelo, tj. sebe kako bi se iskupili za sve grijehе, odnosno za neposluh prema Bogu. U srednjovjekovnoj književnosti često se koristi motiv pokore; motiv discipliniranja ljudi kako bi se maknuli od životnih užitaka i prišli Bogu, budući da su središtu zanimanja duhovne teme. Upravo zbog ove činjenice, pokoru možemo smatrati figurom straha jer se njome čovjek približava Bogu. Eva se ponovno boji što će se dogoditi, hoće li je Sotona ponovno staviti na kušnju te moli Adama da ubije njihova sina:

Ča je to ča porodih? I reče Euga ka Adamu: 'Gospodine, ubij to ča porodih ne da kako sami ubjeni budemo njego radi, zač bojim se da v zel'jah jadovitih sije sneh' (Bogišić, 1969: 164).

Evin strah mogli bismo povezati sa strahom uzrokovan ljubavlju prema svijetu i njegovim dobrima, ali i strahom za vlastitu obitelj.

G) Avramova smrt

U navedenom apokrifu spominje se na samome kraju motiv smrti:

Kad su bili odbrojani dani Avraamovi, Mihail pošalje p njega ukrašenu Smrt, tako da je on nije prepoznao. Istom na njegov nagovor pokaže mu se ona u svoj strahoti, tako da je toga dana umrlo u njegovoj kući 40 ljudi od straha. Na Avraamove molitve oni oživješe (Bogišić, 1969: 173).

Kako je već i ranije spomenuto, smrt je jedna od najsnažnijih strahova. Budući da je čovjek biće razuma, njegova spoznaja da je on prolazan i da neće vječno živjeti u njemu sije strah. Iako nije detaljno opisano, ovdje je Smrt prikazana kao ukrašena pojava koja ne uplaši odmah čovjeka, već onda kada se to od nje zahtijeva i možemo je smatrati figurom straha.

H) O prekrasnom Josipu

Priča je apokrifnog sadržaja jer se zasniva na variranju biblijskog motiva iz *Knjige postanka*. Priča o kojoj će se govoriti u radu preuzeta je iz glagoljskog Oxfordskog zbornika 414 iz 15. stoljeća. U ovome apokrifu nalazi se opis ljubomore, kao i u apokrifu *Djela Pavla i Tekle*. Ljubomorna braća zapravo se boje Josipa, u dubini duše osjećaju strah koji ih zaokuplja i čini ih grešnim ljudima. Sljedeći citat govori o Josipovu strahu da ne izgubi slobodu jer time on shvaća kako je njegov opstanak ugrožen i život u opasnosti:

Ovo Rahilo, Rahilo, mati moja, vstani ot zemlje i vij Osipa koga si ljubila ča njemu bi. Ovo plēniki vedu me rukami predana kako zločinca rukama tujih. Tako bratja moja naga me prodaje v Ejupt i Jakov, otac moj, toga ne vi kako ja prodan jesam. Otvori mi, mati moja, i primi me v grob svoj i budi grob tvoj tako mani tako i tebi primi, Rahilo, čedo svoje da ne rabotajet do smrti tujim (Bogišić, 1969: 175/176).

Strah da ne uvrijedi Boga vidi se u situaciji kada Josip odbija biti sa ženom svoga gospodara Patrikija, budući da je on prema njemu bio dobar i pravedan:

Osip že strahom božijim ograjen ni misalju ni ričju ni očima pogleda na nju (Bogašić, 1969: 178).

Josip je na kraju oprostio svojoj braći za svo zlo koje su mu nanijeli. Njegov oprost možemo povezati s ljubavlju, tj. s tim da sve emocije imaju korijen u ljubavi, kako je već i ranije spomenuto.

3.2. Zaključak

Strah u apokrifima prikazan je, dakle, u obliku ljubomore (Tamiris je ljubomorana jer Tekla sluša samo Pavlovo propovijedanje, a ne njega), kao strah od pojave tuče i ubojstva zlih ljudi,

strah od smrti (starac nudi život svoje djece umjesto svoga), strah od nepoznatoga (masovna obraćenja na kršćanstvo), svaka promjena donosi nešto novo i mijenja prijašnju situaciju i poredak i većina ljudi plaši se novonastalih situacija i doživljavaju je kao opasnost za svoj opstanak, zatim strah Sotone od Isusa jer zna da je Njegova moć najveća (*Nikodemovo evanđelje*, strah od kazne Božje prikazan discipliniranjem tijela (*Život Adama i Eve*) te strah od neslobode pojedinca, tj. zarobljeničtva (*O prekrasnom Josipu*). Za opise strahova u apokrifima nisu upotrijebljena stilska sredstva (metafore, personifikacije) koje dodatno pojačavaju doživljaj straha, već je sve napisano gotovo realno, bez stilskih ukrašavanja. Što se tiče figura straha u apokrifima, one su zapravo slabije prisutne. Tek u opisu ljudoždera i smrti.

3.3. Scene straha u vizijama

U srednjovjekovnoj književnosti, vizija se definira kao popularni pripovjedni žanr o putovanju vidjelaca ili njihovih duša kroz prostore onostranosti.³ Topika straha prisutna je u sljedećim vizijama: *Varuhovo viđenje*, *Pavlova apokalipsa*, *Dundulovo viđenje*, *Prepiranje duše s tijelom* i *Razgovor meštra Polikarpa sa smrću*.

A) *Varuhovo viđenje*

Varuh ili Baruh starozavjetni je prorok. Njegovo viđenje svrstava se u starozavjetne apokrifne apokalipse. Arhetip je grčki, a u hrvatskoj književnosti sačuvan je samo u glagoljskom Petrisovu zborniku. U navedenoj viziji nalazi se opis straha, koji je povezan sa strahom koji se javlja u čovjeku kada pomisli da će ga sustići nekakva Božja kazna ako se ne ponaša prema određenim pravilima.

Ako li se ne pokaju, to az pošlju je va oganj večni. I pošlju na nje ranu i nedug i smrt naprasnu i prugi i gusenice naprasnije i ljute i tuče i grad i grom i vojske i gradom razdrušenije. Poslušajte, bratja, i razumějte strah božji i ubojte se jegu i zbirajte se k crčkvi i poslušajte svete mise (Bogišić, 1969: 190).

Često se u tekstovima provlači sintagma *oganj večni*. Čitatelju je jasno da se misli na pakao i upravo zbog toga možemo ovdje govoriti i o figuri straha.

³ <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=64962>, pristupljeno 29. lipnja 2020.

B) Pavlova apokalipsa

Vizija nastala u 4. stoljeću na grčkom jeziku. Rano je prevedena na crkvenoslavenski jezik te se stoga nalazi u rukopisima kasnog srednjeg vijeka u ruskoj, bugarskoj i hrvatskoj redakciji. U hrvatskoj redakciji tekst je poznat iz glagoljskih rukopisa. Pavao odlazi u pakao i u paklu susreće strašna lica:

I potom vzrěh i vidih an'jeli nemilostive ki nijedne milosti ne imihu ni šćedroti, na strašna njih lica bihu i naplnjena vsakoga zla. I imihu zubi više usenu i čela njih svićahu se kako zvezda i vlasi glavi njih kako plamen oganjni ishojaše iz ust njih (Bogišić, 1969: 193).

Jasno je da je riječ o opisu pakla. Riječi poput *ognja, zmije, muke, zvijeri, smrad* i slično narušavaju sklad mirnog čitanja i donose nam gotovo naturalističke scene i danteovski opis pakla:

Otvori kladezac da vzljubljeni Bogom Paval vhodit i da vidit vse muki, zač dana mu je oblast vidjeti je. I reče mi: 'Stani daleče, Pavle, da budeši mogal trpiti smrada kada otvori se muka ova.' I zinu bezdna, izide smrad ljut i velik i ne mogoh trpiti smrada toga. (...)

I pozrih i prosveti mi se i vidih zviri od dvi glavi i biše podobije njih kako zmije i ujidahu njih. I zima velika ishojaše ot njih kako ne mogaše se trpiti (Bogišić, 1969: 199).

Dakle, ovdje je riječ o figurama straha (prikaz pakla, opisi strašnih lica, naturalističke scene), a ne tek o opisima straha.

C) Dundulovo viđenje

U literaturi naziva se još i *Tundalovo viđenje* te je jedno od srednjovjekovnih opisa drugog svijeta. Vizija je nastala u 12. stoljeću u Irskoj. U viziji se spominje Dundul koji umire, ali dok je još bio živ, vidio je strašne stvari. Anđeo ga vodi cijelim putem, a njegova duša se plaši na svakoj stanici puta:

Kada jure duša moja bēše izašla is tēla moga i videći tēlo mrtvo počē trepetati velikim strahom i strašiše se spominajući se na svoja pregrēšen'ja i ne vidēše ča učiniti i vele se

strašaše ne vidući se ča domisliti ča bi ot sebe učinila. Bila bi se rada sopet v tělo povratiti, ali nikakore ne moraše vniti jere iměše grozan strah oda vsih stran. I tako plačući se i cvileći i trepećući i tu pozrivši vidě množastvo djalov kako moćnu maglu k sebi gredući sa vsěh stran (Bogišić, 1969: 203).

Dundulova duša uplašila se i htjela se vratiti natrag, ali nije uspjela. On nije bio bezgrešan i sada kada je umro, anđeo ga vodi i ukazuje mu na sve njegove grijeha za života. Sotona, a i pakao, prikazani su kao najstrašnije mjesto, što će se vidjeti i u daljnjim citatima:

O nečistivko zala, ovo su ti ljudi ke si sebi bila obljubila za prijatelje tvoje pri kěh si tvoga Boga bi zabil. I zato se imaš š njim iva ognji paklenom mučiti i věčno goren'je trpěti. Ti si bila dělateljnica vsakoga zla i ljubiteljnica vsěh stvari ke mi ljubimo. (...)

Kadi su tvoji veliki směhi, kadi jest sada tvoja velika sila i meč tvoj moćne ruke ku si ti mnozih ustrašil? Zač tu jure očima tvojima ne moreš simo i tamo? I tu sada ne postupaš gizdavo i ne govoriš prstom kažući... (Bogišić, 1969: 204)

Anđeo shvaća da je Dundul uplašen i hrabri ga cijelim putem. Put se može shvatiti kao vrsta pokore koju Dundul mora podnijeti kako bi mu se duša očistila i vratila u tijelo. Pokora mu služi za njegovo vlastito discipliniranje i uklanjanje grijeha koje je učinio prema sebi, ali i drugima:

I zato drži se dobro i budi vesela, zač ja jesam an'jel tvoj ki sam ti služil vazda v životě tvojem. A sada pretrpi to ča ti pokažu i ne zabudi, zač se imaš sopet v tělo vratiti tvoje (Bogišić, 1969: 205).

I kada to vidě duša Dundulova, poče se strašiti ne nadějući se prejti přek te brvi vuske, a an'jel božji ki ju vojaše po tih mukah ta ju těšaše... (Bogišić, 1969: 207)

... Dundul s velikim strahom prija tu kravu i poče truditi se na most vodeći tu kravu. I va tā čas pridoše ti zali zmiije i zvěri k tomu zalomu i pogiběljnomu mostu velikim rutjem kričeći i čekajuće jesti duš s toga mosta (Bogišić, 1969: 209).

U navedenim opisima jasno je da se Dundulova duša boji svega onoga na što nailazi na svojem putu. Takvo njegovo stanje, tj. njegov strah možemo nazvati strahom od samoga sebe. Sljedeći citat potvrđuje da se njegova duša boji i da će prestati biti grešna samo da više ne mora podnositi

muke, što dovodi do zaključka da strah njegove duše proizlazi iz sebične ljubavi; ne čini to kako bi se približio Bogu, već samo kako bi sebi olakšao:

O moj gospodine, izbavi me od ovih muk, ako je volja tvoja. A vse ine muke ke mi ukažeš hoću je trpěti. Odgovori an'jel: 'Nisi viděl vekših muk nere su v tom stanu ke ti je trpěti. I potom paki vekše uzriši kadi te vstekli psi čekaju.' I tada ta duša poče prositi an'jela da bi tamo ne šal, a to mu ništar ne prujaše ča se moljaše (Bogišić, 1969: 211).

Dundulovo viđenje vizija je puna opisa strašnih scena; opisa stanja nečiste duše, opis Sotone itd. U sljedećem citatu iznosi se upravo opis paklenog prostora koji također u sebi sadrži naturalističke slike:

I bēše va onoj gori jedan put vele těsan i bēše ot jedne strane te gore oganj ki žveplom goriše i vele tužan smrad iděše ot toga ognja, a z druge strane bēše sněg s ledom i vihar preusilan. I na toj gori bēše množastvo djavlov pregroznih i strašnih. I ti djavli se imenovahu manigoldi i ondi stržahu na onoj gori, na noj cěsti duš člověčanskih ke iměhu pojti přek te gore. I ti djavli iměhu ognjene vile želězne po šest rogalj na onih vilah kěmi prognjetahu duše one ke přek te gore iděhu. I tako je na te hipe premetahu i dotle je mučahu dokle biše gospodinu Bogu ugodno (Bogišić, 1969: 206).

Jasno je, dakle, *Dundulovo viđenje* obiluje figurama straha.

D) Prepiranje duše s tijelom

Viden'je svetago Brnarda kako vidi karan'je duše

Klasičan srednjovjekovni motiv; viđenje u obliku kontrasta između duše i tijela i njihovo prepiranje tko je kriv i tko ide u pakao. Kontrast je nastao u Engleskoj u 13. stoljeću na latinskom jeziku. U hrvatsku glagoljašku književnost preveden je u prozi oko 1400. godine i nalazi se u Oxfordskom zborniku. Kako je ranije spomenuto, bolje je da tijelo umre nego duša. Na samom početku dolazi opis mrtva tijela:

... vidih telo mrtvo ležeć (...) O nevoljno telo! Gdo tobu razbi? Vide tebe onomadne vas svit čtovaše i ti š njim va velici vesel'ji biše (Bogišić, 1969: 224).

Duša sebe smatra čistom i optužuje tijelo za sve grijehе, međutim ipak je ona ta koja odlazi u pakao:

I kada duša te riči doizgovori, tada pridosta dva an'jela djavlja črnejša pakla, kih grubosti vsi jazici ne bi ogli izgovoriti ni pisci ispisati, železne kuke v rukah svojih noseće, ognjem i sumporom iz ust mećuće, zubi kako grebeni imijući, iz nozdrv im črvi pomiljahu, a oči njim sumporom gorihota, na čeli roge imihu, a iz rogov im jad štrcaše (Bogišić, 1969: 224).

Baš kao i u prethodnoj viziji, i ovdje je opis pakla vrlo realistično prikazan te ga možemo svrstati u figuru straha.

E) Razgovor meštra Polikarpa sa smrću

Motiv personificirane Smrti jedan je od najkласičnijih motiva u književnosti srednjega vijeka. Tekst je nastao na latinskom jeziku u Irskoj, a naš prijevod je nastao možda u 14. stoljeću i sačuvan je u Petrisovu zborniku. U navedenoj viziji nalazi se opis smrti kao strašne pojave koja se javlja Polikarpu, budući da je molio Boga da s njome razgovara:

... javi mu se kip vele strašan, opasan lanenu rizu bedra, bleđa velika obraza i tužna vele, groznu kosu v rukah držeći. Ka i reče jemu: 'Se jesam, zval si me.' A od straha oneme i pade na zemlju. I reče Smrt: 'Božja volja jest, vstani i odahni da budeš govoril sa mnu' (Bogišić, 1969: 227).

Smrt je u ovome slučaju personificirana, ponaša se kao živa osoba, razgovara s Polikarpom. Njezin opis zastrašuje, pa možemo reći da se radi o figuri straha. Ona dolazi nenajavljeno, ne može je nitko izbjeći i gospodari svim živim bićima.

Az jesam ka zapiram put vseh živućih i konac tvorim života njih božjim dopušćenijem i moću i ne ga ki se izrije ot gospodstva moga. (...)

Ovce, beštije, ribe, ptice ke su ne nebě i na zemlji i na vodah i kadě koli su pobiram. I ča veće jest, nada vse človeku je dražšemu i plemenitejšemu vele stvoreniju gospoduju (Bogišić, 1969: 227).

Smrt se opisuje kao najstrašnija pojava koja nekada zvuči kao da je poslana od Boga samo kako bi kaznila grešnike. Polikarp je prestravljen nakon što čuje riječi Smrti koja mu govori kako vrši svoj „znanat“:

Kada človek sdviže bezakonije svoje, kako blud i druge grēhem tada dam jemu mal život prebitku. I to ja umēm vrlo lēpo. Zač kada človek ne mni, tada ja vpeļjam ga na školu moju. Zač ja obhajam vse strane svēta i ni mēsta koga ja svršeno ne vēm zač znam visinu gradom, ceste i mornarom i kuće ubozih ljudi vele mne su znana (Bogišić, 1969: 227).

3.4. Zaključak

U vizijama, dakle, prevladavaju figure straha. Česti su naturalistički prikazi pakla (*Pavlova apokalipsa, Dundulovo viđenje*) i opisi strašnih lica koja prebivaju u paklu. U *Dundulovu viđenju* opisan je i straha od samoga sebe. Scene straha nešto su izražajnije zbog uporabe epiteta, metafora i personifikacija. Strahovi u vizijama su eshatološki, uglavnom govore o strahu od smrti i o strahu od posljednjeg suda.

3.5. Scene straha u pjesmama

Pjesništvo srednjega vijeka bilo je namijenjeno pjevanju ili recitiranju (ritmičkom prozom ili slobodnim stihom). Od 5. stoljeća nastaju novi obrasci stihova i strofa koji se temelje na određenom broju slogova i položaju naglašanih slogova, često i na rimi. Izvori hrvatskog srednjovjekovnog pjesništva rijetki su, a najstarija je mala zbirka jest zbirka s 10 duhovnih pjesama (*Pariška pjesmarica*) s kraja 14. stoljeća (Štefanić, 1969: 48). Postojalo je nekoliko tematskih ciklusa (božićni, uskršni, sprovodni itd). Pjesme su anonimne, mijenjale su se prema lokalnim potrebama i jezičnim značajkama. Scene straha te figure straha analizirat ću u sljedećim satavcima: *Isusova mučila, Šekvencija za mrtve, Tuženje duše i tijela, Tu mislimo, bratja, ča smo i Šekvencija nad junakom mrtvim.*

A) Isusova mučila

Dijaloška pjesma s pasionskom tematikom. Pisana je latinicom oko 1530. godine. U njoj se predstavlja sedam simbola muke. Pisana je osmeračkim distihom, pučkog je podrijetla i uočljivi

su čakavizmi. Na početku pjesme javlja se anđeo koji tješi Isusa i govori mu da se ne treba bojati:

*Budi kripak ni se ti boj.
(...)
moleć oca tvoga milost
da molitvu tvu usliši,
sin Višnjega jerboj ti si
dobrovoljno tad moljen'je
uslišano i umiljen'je
i molitva svaka tvoja,
na križ da greš volja je božja (Bogišić, 1969: 401).*

Isus je podnio muku i smrt kako bi spasio cijelo čovječanstvo i otkupio grijeh. Ne može se reći da ga nije bilo strah, već je kod njega najvažnija emocija ljubav. Strah je prevladao uz pomoć ljubavi prema Bogu te ljubavi prema nama. Njegov čin nije bio iz sebičnosti niti da samo sebe spasi, već da spasi kolektiv (većinu). Za Krista bi se mogao vezati tzv. idealan strah, odnosno strah da ne uvrijedi Boga. Stoga na Boga ne gleda kao na običnog djelitelja kazne.

U sljedećim stihovima prikazuje se Isusova muka, koju je morao podnijeti prije smrti. Anđeo mu nagoviješta kako će mu mučenje izgledati:

*Evo j' klonda od kamena,
tebi, Isuse, pripavljena,
pri koj oćeš svezan biti
i od tuge ti zamriti.
Pri njoj će te još fruštati,
vele gorko nakazati
ruke i noge i sve tilo
kako da bi mrtvo bilo (Bogišić, 1969: 401/402).*

B)Šekvencija za mrtve

Pjesma napisana na latinskom, govori o Sudnjem danu, poznata već u 12. stoljeću. Ušla je kao sekvencija u mise za pokojne. Na početku pjesme iznosi se strah lirskog subjekta, moli Boga da ne umre:

*Knjige se hote otvoriti,
v kih hoće svétlo biti,
kako hoće Bog suditi.*

*Milostivi Gospodine,
od straha mi duša stine,
pomiluj ju da ne zgine (Bogišić, 1969: 410).*

*S nebes pride mene radi,
grėšnu dušu ti osladi,
ot pogibeli me ti ogradi.*

*Smrt si, muku prijal za me,
ne srdi se jure na me,
izbavi me djavle mane (Bogišić, 1969: 411).*

Cijela pjesma sastoji se od obraćanja lirskog subjekta Bogu da ga izbavi iz ruku smrti te da pazi na njega. Riječ je o eshatološkom strahu, strahu od smrti.

C) Tuženje duše i tijela

Dvodijelna pjesma u osmeračkim distisima. Može se uvrstiti u dijaloške kontraste. Obrađuje se motiv duše i tijela. Pjesma je napisana oko 1533. godine te ima jedan fragment napisan i na glagoljici. Slično kao i u prepiranju duše s tijelom, što je već spomenuto, i u ovoj pjesmi imamo istu tematiku. Duša se žali tijelu, ali mu daje moralnu pouku, čega nema u viziji koja je prethodno obrađena. Izdvajaju se stihovi gdje je iznesena pouka koju izgovara duša tijelu:

Zato misli sad na tilo

*ko to je još sada cilo
da će skoro mrtvo biti
ter u smradu sve izgnjiti.
Bit će ti oči zatvoreni,
A svi udi umoreni (Bogišić, 1969: 415).*

Tijelo izgovara svoju muku, žali se jer nije više mlado i lijepo. Ne može podnijeti činjenicu da je kao tijelo prolazno, raspadljivo i smrtno i to je njegov najveći strah; strah od raspadanja i umiranja:

*Jur ću v zemlji pribivati,
samo o sudu gori stati.
A to zač me smrt dostiže
ter mā lipost sva odbiže.
Ajmeh, gdi je sad ma lipost,
ajme, gdi je moja mladost? (Bogišić, 1969: 418)*

U navedenim stihovima, očito, riječ je o figuri strah koja ima za cilj ukazati na prolaznost, nestalnost ovozemaljske ljepote.

D)Tu mislimo, bratja, ča smo

Pogrebna pjesma, pjeva se nad grobom. Postojala je već u 14. stoljeću. U navedenoj pjesmi nalazi se personifikacija smrti (smrti s kosom):

*Na nas hoće skoro priti
ne more nas to grěšiti.
To smrt nosi ostru kosu,
otpasti je s lica nosu.
Ocěre se naši zubi*

*vsi ležimo tamni, grubi.
Ognjiti hote naši skuti,
a ostati gnjila i šćuti.
Smrt nas, bratja, moćno žanje,
a mi lě zli nišće manje (Bogišić, 1969: 424).*

E) Šekvencija nad junakom mrtvim

Jedna od mrtvačkih pjesama, zabilježena u Klimantovićevu glagoljskom zborniku iz 16. stoljeća. U pjesmi se ističe kako se paklom kažnjavaju sva zla djela. Smrt je u pjesmi prikazana s lukom te je ponovno naglašen strah od smrti:

*Vsakoj riči smrt je meštar,
svoj luk nosi i baleštar.
Strile njeje britko frče,
vsi likari ne izliče.
(...)
Umrity se vsi bojimo,
ča bi dobro ne činimo (Bogišić, 1969: 427).*

Pjesma nam govori kako i osobe na najvišim funkcijama umiru, ona nikoga ne zaobilazi, neizbježna je i svakoga pogodi:

*U paklu su i remete
ki su bili zale šlete.
U pakli su sudci krivi,
zlo se na njih v pakli gnjivi.
Onamo su oholi djaci,
vsaki tužnim glasom jači.
U paklu su i kraljice,
Vladike mnoge i vdovice (Bogišić, 1969: 428).*

3.6. Zaključak

Figure straha u pjesmama ostvarene su motivom smrti s kosom (*Tu mislimo, bratja, ča smo*), smrti s lukom (*Šekvencija nad junakom mrtvim*). U svim pjesmama prisutan je eshatološki strah, tj. strah od smrti i posljednjeg suda.

3.7. Scene straha u dramskom pjesništvu

Nadalje ću se osvrnuti na tri dramska teksta (prikazanja) u kojima su prepoznate scene straha: *Skazanje slimjenja s križa tila Isusova*, *Prikazanje o uskrsnuću Isusovu* i *Muka svete Margarite*.

A) Skazanje slimjenja s križa tila Isusova

Prema građi i stihu, osmercu, te dikciji, prikazanje ide u skupinu pučkih dramskih tekstova. Jedno naše prikazanje takve teme sačuvano je u glagoljskom rukopisu koji je pisan u sjevernom dijelu Hrvatskog primorja 1556. godine, a drugo prikazanje sačuvano je u mlađem latiničnom rukopisu sa Hvara. U navedenom dramskom prikazanju imamo tipičan primjer u kojemu je iskazan strah grešnika (centuriona) od smrti:

*O prislavni gospodine,
prim grešnika da ne izgine.
Ojmeh Bože, ča me s' stvoril,
ne bih grišnik ja te umoril;
zač pri mati me ne zdavi,
neg te zalac na križ stavi?
(...)
Ne umim oči otvoriti,
jer te hotih umoriti,
ne umim milost ja prositi,
jer t' mnogo tla htih stvoriti.
Ojmeh zač sam uzrok ja bil
da si toku muku trpil? (Bogišić, 1969: 470)*

*... mečući te ja od sebe
molim, Bože, sata tebe
milosrdje, moj Isuse,
na moje grihe ti smiluj se,
milosrdje, sinu Boga,
sad pomiluj slugu tvoga (Bogišić, 1969: 471).*

B) Prikazanje o uskrsnuću Isusovu

Dramatizacija Isusova uskrsnuća tematski se nadovezuje na pasionsku skupinu pjesama ili prikazanja. Hrvatskoglagoljski tekst sačuvan je u Tkonskom zborniku. Sadržaj radnje su pojedine scene koje prikazuju zbivanja nakon Isusove smrti.

U prikazanju nam je donesen prikaz straha, odnosno vrag Polesos boji se Isusa, a Sotona njegova ulaska u pakao:

Reče Polelos djaval:

*Zaklinjem te moćju tvoju i
našu, ne tij privesti toga
Isusa k nam, jere kad mi slišahomo zapovid od riči njega,
ubojasmo se i sa vsom
moćjom našom ne mogosmo
onoga Lazara udržati. Mnju
da on udvignuvši se kako
orali zide iz ruk naših vele
brzo (Bogišić, 1969: 476).*

Reče Satana:

*Zatvorite vrata nevoljna i
gvozdena i vratnice zaprite
moćno da ne budemo plenjeni,
držite plen! (Bogišić, 1969: 477).*

C)Muka svete Margarite

Latinska legenda o mucu i smrti svete Margarite nastala je u srednjem vijeku. Širila se u prijevodima na narodnom jeziku, preoblikovala se u stihove i na kraju 15. stoljeća se dramatzirala. Hrvatski prijevod sačuvan je u Pariškom zborniku iz 1375. godine i u Oxfordskom iz 15. stoljeća; oba pisana glagoljicom. Na početku dramskog prikaza legende opisana je Margaritina pobožnost, vjera u Krista, vjera u njega daje joj snagu u teškim trenucima uhićenja:

*Pomiluj me, gospodine,
ne čin' da mi duša zgine!
Bože, ki si pun milosti,
s poganskih me ruk
oprosti!
(...)
U pomoć mi, Bože, budi,
vidiš kimi jesam ljudi!
Umiljenstvo moje čini
da se, Bože, ne prehini (Bogišić, 1969: 488/489).*

Kroz lika Olibrija saznajemo o strahu pojedinca, tj. strahu od nečega nepoznatoga. Njegova vjera u bogove različita je od Margaritine vjere u Gospodina:

*Rasrdi se Olibri i reče:
Uhitite tu divicu
ter ju stav'te u tamnicu,
jer protiv meni se srdi
a boge nam sve pogrdi (Bogišić, 1969: 490).*

Iako joj Olibri prijete smrću, Margarita se ne boj umrijeti jer se uzdaje u Boga. Njezina ljubav prema Bogu nije sebična i na njega ne gleda kao na djelitelja kazne:

*Pripravna ću na sve biti,
ke mi muke hoć zaditi,
Isukrsta cić ljubavi
na svaku muku stavi,
(...)
Meni ništar ti ne priti,
ne bojim se ja za nj umriti.
Prevelikim Bog pošten'jem
zlamenal me jest
zlamen' jem.
Zato te se ja ne bojim
ni se klanjam bogom
tvojim (Bogišić, 1969: 491).*

3.8. Zaključak

U dramskom srednjovjekovnom pjesništvu prikazani su strahovi pojedinaca, izražena je njihova emocija straha (centurionov strah, strah Polelosa i Sotone od Isusa, Olibrijeva strah od vjerovanja u njemu nepoznata Boga). U tekstovima nema prikaza smrti (lijepo urešene ili prikazane sablasno), nema prikaza pakla ili strašnih lica, kao, primjerice, u lirskim sastavcima.

3.9. Zaključak o figurama straha u hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti

Nakon iščitavanja tekstova hrvatske srednjovjekovne književnosti možemo zaključiti da su u njima prisutne kako scene u kojima se opisuje strah, tako i figure kojima se nastoji potaknuti emociju straha u adresata, odnosno recipijenta književnog sastavka. Nadalje, figure straha prisutne su apokrifima, vizijama i lirskim sastavcima. Imamo li na umu da Jean Delumeau spontane strahove dijeli u dvije skupine: stalni i ciklički, pri čemu je stalni strah povezan s određenim tehničkim nivoom i duhovnim oruđem koje mu je odgovaralo (strah od duhova, znamenja, zvijezda), a ciklički strah je povezan s dolaskom kuge, gladnim godinama, povećanjem poreza (Delumeau, 2003: 45), onda bismo stalni strah mogli povezati s jednom scenom u navedenom apokrifu, tj. u sceni kada Teklu žele spaliti, ali odjednom Bog šalje tuču, ogranj se gasi, a ljudi umiru od udaraca. Pogan narod taj čin smatra kaznom bogova ili duhova

te se u njima javlja strah. U analiziranim djelima ponajviše je riječ o opisima pakla i strašnih lica koja vladaju u paklu (*Nikodemovo evanđelje, Pavlova apokalipsa, Dundulovo viđenje, Prepiranje duše s tijelom*), zatim prikazima smrti, koja je često personificirana (*Avramova smrt, Razgovor meštra Polikarpa sa smrću, pjesme Tu mislimo, bratja, ča smo, Šekvencija nad junakom mrtvim*). Česti su i naturalistički opisi raspadanje ljudskog tijela (*Tuženje duše i tijela*) i opisi eshatološke kazne (*Djela Pavla i Tekle, Varuhovo viđenje, Šekvencija za mrtve*). Figure straha nismo pronašli u dramskom pjesništvu. U njemu je uglavnom prisutan opis pojedinčevih (dramskih likova) strahova.

4. Topika straha u hrvatskoj renesansnoj književnosti

4.1. Scene straha u djelima Mavra Vetranovića

Kako je već spomenuto na početku rada, u razdoblju hrvatske renesanse topika straha analizirat će se u djelima Mavra Vetranovića budući da je on najviše koristio scene straha u svojim tekstovima. Za početak, ukratko ću predstaviti spomenutog pisca.

Mavro Vetranović rođen je 1482. ili 1483. godine u Dubrovniku. Završio je pučku i humanističku školu u rodnom gradu te je stupio u benediktinski red pod imenom Mavar. Školovanje nastavlja u Italiji, a zatim odlazi živjeti na Mljet u samostan. Dvije godine kasnije, bježi iz samostana u Italiju te ga je dubrovački Senat zbog toga kaznio izgonom (Franičević, Švelec, Bogišić, 1974: 111). Senat mu ipak oprašta te se Vetranović smio vratiti u Dubrovnik, ali odjednom sve napušta i odlazi živjeti na Sv. Andriju te tamo boravi sve do svoje smrti, 1576. godine. Vetranovića smatramo dobrim poznavateljem klasike, Biblije, Dantea i Petrarce, talijanske poezije, ali i domaće glagoljaške religiozne književnosti. Plodan je autor lirskih, dramskih i epskih tekstova te je i osebujan izvorni pjesnik (Franičević, Švelec, Bogišić, 1974: 111).

4.2. Scene straha u pjesmama

A) Remeta I.

*Oštra zima kad li pride
ter se nadme sinje more,
valovi se svuda vide
po pučini kako gore.
Ter su tuge ter su jadi,
gdi od oštra i garbina,
kad se more s krajem svadi,
vali jašu do vrh stijena;
kad li s kraja sjever dune
ali plaha tramuntana;
oči mi su suza pune,
gdi prah lijeta sa svijeh strana.⁴*

Navedeni stihovi govore o strahu koji je sveprisutan, a to jest strah od nepoznatoga, odnosno, strah od nepredvidljive vodene kataklizme. Delumeau kaže da je more bilo veliki izazov za renesansne autore i njihove sljedbenike (Delumaue, 2003: 55). Pred morem čovjek se osjeća sićušnim i nezaštićenim te tada i nastupa njegov strah jer ne može kontrolirati ono nepredvidljivo; ugrožena mu je životna sigurnost.

*Još je njeka huda mraka
i boljezni i tužice,
gdi odsinu iz oblaka
nad pučinom pijavice;
ter se more ognjem stvori,
i sve more zakrvave,
kako pakao ter sve gori,
put od školja kad se sprave⁵.*

⁴ [https://hr.wikisource.org/wiki/Remeta_\(1\)](https://hr.wikisource.org/wiki/Remeta_(1)), pristupljeno 29. lipnja 2020.

⁵ [https://hr.wikisource.org/wiki/Remeta_\(1\)](https://hr.wikisource.org/wiki/Remeta_(1)), pristupljeno 29. lipnja 2020.

Svi navedeni stihovi, osim što govore o strahu od nepoznatoga, u sebi sadrže eshatološke figure straha – figure koje u čitatelju nastoj pobudi straha od „posljednjih stvari“.

B) Remeta II.

U drugoj pjesmi koja je također naslovljena *Remeta*, također se nalaze scene straha:

*A nije moći kud uteći,
zač smrt mnogo bijesno plaši,
kako suho sijeno u peći
da telesa naša praži*⁶.

Ponovno imamo motiv vode koji stvara strah, ali se sada pojavljuje i motiv daljine, odnosno tuđine. Delumeau kaže da su pomorska putovanja bila vrsta oružja za odvratanje te da su daleki putevi zadavali strah (Delumeau, 2003: 71). Tuđinu smatramo strahom od nepoznatoga, a *pučina koja kolje i dere* može se protumačiti kao personificirana smrt i odrediti kao jednu od figuru straha.

*Pučina vas mnogo žere
a gusa vas inostrana
svudi kolje, svudi dere
u tuđini sa svijeh strana*⁷.

C) Pjesanca gospodi krstjanskoj

U naznačenoj pjesmi nalazi se prikaz smrti kao nečeg najsnažnijeg, kojemu nitko ne može izbjeći:

*S vrjemenom nu lava loveći po gori
izgubi dubrava, zač ga smrt umori;*

⁶ [https://hr.wikisource.org/wiki/Remeta_\(2\)](https://hr.wikisource.org/wiki/Remeta_(2)), pristupljeno 29. lipnja 2020.

⁷ [https://hr.wikisource.org/wiki/Remeta_\(2\)](https://hr.wikisource.org/wiki/Remeta_(2)), pristupljeno 29. lipnja 2020.

*zašto je smrt jača ner kripost od lava,
ka ranu od mača bez lijeka zadava
(...)*

*Orao se još visi na oblak uzgori,
nu ga smrt ponizi s vremenom i umori;
ter što mu pomaga visine ištući,
pokli smrt primaga svaki duh živući⁸;
(...)*

*... ter mači i sablje nage se podiru
i vaše korablje svijet plijene i odiru!
I sve su poljane i drumi svijeh strana
u krvi oprane od tužnijeh krstjana!
I sila poganska umnoži svoju vlas
a krv se krstjanska proljeva svaki čas⁹.*

D) Pjesanca slavi carevoj

Kao eshatološku sliku o propasti svijeta, možemo uzeti u obzir i pojavljivanje druge religije koja predstavlja opasnost za kršćane te je smatramo figurom straha. Vjerski sukobi nisu strana pojava, ali ipak izazivaju strah u čovjeku, strah od nepoznatoga jer svi mi nešto novo i neuobičajeno smatramo kao opasnost. U sljedećim stihovima iznose se opisi turskih osvajanja i prolijevanje kršćanske krvi, što se smatralo opasnim za opstanak kršćanstva:

*Ter se sad krvave za zledi za naše
krstjanske države, ke u tužbi ostaše;
jošte se izdaju meu sobom pritužni,
a Turkom ostaju robovi i sužni.
Zatoj se veseli slavni car otmanski,
ki drugo ne želi, ner nemir krstjanski¹⁰.*

⁸ https://hr.wikisource.org/wiki/Pjesanca_gospodi_krstjanskoj, pristupljeno 29. lipnja 2020.

⁹ https://hr.wikisource.org/wiki/Pjesanca_gospodi_krstjanskoj, pristupljeno 29. lipnja 2020.

¹⁰ https://hr.wikisource.org/wiki/Pjesanca_slavi_carevoj, pristupljeno 29. lipnja 2020.

E) Pjesanca Jaganjcu

Vetranovićev mračni mentalitet vidljiv je i u ovoj pjesmi. Kao figura straha prepoznat je opis pakla koji u sebi sadrži izraze poput *oganj, suza, plač, tužba, paklena družba*, koji samo dodatno pospješuju adresatov strah:

*... u paklenoj spili, vjekušti gdi je vaj,
na človečji narav, ki je tvrđi, vaj meni,
nego li bijesan lav ali zmaj ognjeni.
Jeda bi taj sila od dvora pakljena
s tužbom plač dilila od svoga kamena,
slišaje tuj tužbu da od suza usilos
pakljenu svu družbu privede na milos,
na toli jadovit i toli plačan glas
da učini otvorit od zemlje strmen jaz,
da s tužbom i jadom svi u propas padaju.¹¹*

F) Tužba moja

U pjesmi je iskazan strah lirskog subjekta. Zapravo, lirski subjekt se ne boji same smrti, nego mogućnosti da će otići u pakao:

*ter sinka Jesusa ljuveno pomoli,
na ovi moj smrtni čas da svojom oblasti
ne da mi u propas pakljenu upasti.¹²*

U stihovima koji slijede nalazi se sablasni prikaz smrti čovjekova tijela te raspadanja tijela:

¹¹ https://hr.wikisource.org/wiki/Pjesanca_Jaganjcu, pristupljeno 29. lipnja 2020.

¹² https://hr.wikisource.org/wiki/Tu%C5%BEba_moja, pristupljeno 29. lipnja 2020.

*ni lave pakljene u mutnom jezeru,
ki zjaju na mene, da me prije prožderu,
i da me rascvijeje s velikom žalosti,
i da me razdijele od božje milosti;
ne bih znal, što je smrt koja će nemilo
sve u prah vajmeh strt nevoljno me tijelo,
i grobom pokriti, gdi od moga vaj tila
hoće se stvoriti smrdeći gnoj i gnjila¹³.*

G) Pjesanca grješniku

Pjesma nam za figuru straha daje prikaz smrti koja dolazi odvojiti čovjekovo tijelo od duše:

*i suzom ti se vas od grijeha opiraj,
i tvoj grijeh povrzi i veće ne griješi,
a prijeku smrt strzi, ka hrli i priješi,
i svoj luk pripravi s tetivom i strijelom,
da tvoj duh rastavi i s duhom i tijelom¹⁴.*

H) Pjesanca moru

U pjesmama srednjovjekovne književnosti imali smo motiv smrti s kosom. Taj topos čest je i u pjesmama Mavra Vetranovića. Izdvajaju se stihovi u kojima je vidljiv navedeni topos te ga smatramo figurom straha:

*I tamo smrt prijeka, ka s kosom ku nosi,
kako plaha rijeka sve sobom zanosi;
zanosi i tlači, zlosrdom ter ćudi¹⁵*

¹³ https://hr.wikisource.org/wiki/Tu%C5%BEba_moja, pristupljeno 29. lipnja 2020.

¹⁴ https://hr.wikisource.org/wiki/Pjesanca_grje%C5%A1niku, pristupljeno 29. lipnja 2020.

¹⁵ https://hr.wikisource.org/wiki/Pjesanca_moru, pristupljeno 29. lipnja 2020.

I) Na noć od Božjeg poroda

Ponovno kao figura straha izdvaja se opis smrti s kosom:

*a smrt se okruni s velikom jakosti,
ter kosom, u nosi, trudan svit rvući,
sebe žnje i kosi svaki stvor živući¹⁶.*

U pjesmi dolazi personificirana smrt koja žanje ljude kosom baš kao što se žito žanje kosom (sličnost s srednjovjekovnom pjesmom *Tu mislimo, bratja, ča smo*).

J) Pjesanca smrti

Primjer još jedne pjesme u kojoj je naveden topos smrti s kosom u ruci:

*I vrime ne gleda, ner kosom u nosi
zlosrdo bez reda prid sobom sve kosi,
ter stara i mlada tijem darom nadijeli,
i tko se ne nada, prjeđe ga rascvijeli¹⁷;*

K) Pjesanca suda napokonjega

U pjesmi pronalazimo figure straha i to u opisima o propasti svijeta (eshatološka slika). Pjesma zapravo sadrži katalog apokaliptičnih slika (Šimić, 2017: 192):

*kad mrtvi iz praha budu se dvizati,
taj mrtva telesa, ka će bit sva ciela,
vodeći od mesa, kako su prie bila;*

¹⁶ https://hr.wikisource.org/wiki/Na_no%C4%87_od_bo%C5%BEjega_poroda, pristupljeno 29. lipnja 2020.

¹⁷ https://hr.wikisource.org/wiki/Pjesanca_smrti, pristupljeno 29. lipnja 2020.

*lie blieda, lie žuta i mračna,
od jada priljuta i truda priplačna.
(...)
zač neće niedan grad pod nebom ostati,
ki neće rat i glad i pomor poznati.
Sve more, sva polja i od mora svaki kraj,
svi otoci do školja ćutit će plačni vaj
(...)
Još ne viem od jada, tko će živ ostati,
zgar krupe od grada gdi budu padati,
i gdje će dažd krvav s kamen'jem dažditi¹⁸*

Česta figura straha predstavlja scene raspadanja tijela. U nekoliko su pjesama pronađene navedene scene. Slijede stihovi koji rečeno potvrđuju:

*Protivnom naravi tijem človjek da more,
da u jedno sastavi od svijeta sve gore,
ter hoće naslonit bez sumnje život svoj,
vijem da nije stanovit prijat mir ni pokoj.
(...)
goj i se i vlada cafteći naravi,
prije sunca ner zajde ter lijepos prikрати,
ter svene i spade i u prah se obrati¹⁹. (Pjesanca mlohavo je svjetovno)*

*Človječe a za toj čin' česte spomene,
da je kratak život tvoj, kako cvijet ki vene;
a ti tuj ne imaš vlas, da budes poznati
ki te će smrtni čas u zemlju poslati;
zašto se smrt vlada himbeno krađući,*

¹⁸ https://hr.wikisource.org/wiki/Pjesanca_suda_napokonjega, pristupljeno 29. lipnja 2020.

¹⁹ https://hr.wikisource.org/wiki/Pjesanca:_mlohavo_je_svjetovno_ufan%27je, pristupljeno 29. lipnja 2020.

*ter nas svijeh podkrada, u zemlju kladući.
Človjek je ije slavan bez konca po vijek vas,
ki je vazda pripravan, čekati smrtni čas²⁰. (Pjesanca kratku roku našeg života)*

*Za toj plač i tužba me srce izvija,
zač će bit ma družba od gušter i zmija;
a kamo još ine kada tuj izljezu
gadljive živine, me tielo da grizu!
A navlaš repati kad budu crvi prit,
i češlji kosmati, bez kroja ki će bit,
koje ću tuj kante i pjesni uslišat,
gdi budu tarante, i žabe skržitat?
Kakav će vaj biti, i budu me oči
iz glave ispliti, kad ih crv rastoči²¹? (Pjesanca razmišljan'ja od smrti)*

4.3. Zaključak o figurama straha u hrvatskoj renesansnoj književnosti

Kao zaključak može se reći da gotovo sve Vetranovićeve pjesme (koje su analizirane u radu) posjeduju figure straha. Javlja se prikaz eshatološke kazne (*Remeta*), personificirana Smrt (*Remeta II*), raspadanje ljudskog tijela (*Tužba moja*, *Pjesanca mlohavo je svjetovno*, *Pjesanca kratku roku našeg života*, *Pjesanca razmišljan'ja od smrti*), topos smrti s kosom u ruci (*Pjesanca moru*, *Na noć od Božjeg poroda*, *Pjesanca smrti*). U pjesmi *Remeta* imamo prikaz mora i pijavice kao prijetnje čovjeku. Takav opis daje čitatelju uvid u eshatološku sliku grijeha. Motiv smrti javlja se u svim pjesmama, strah od nepoznatoga i iskonski strah. Opis pakla još je jedna od figura straha koja se javlja u Vetranovićevu pjesništvu (*Pjesanca Jaganjcu*). U svim pjesmama, ugrubo rečeno, riječ je o eshatološkim strahovima (strahovima od smrti i posljednjeg suda). U srednjovjekovnoj književnosti figure straha javljale su se češće nego u renesansnoj književnosti, a što se tiče učinka djelovanja pisanja takvih tekstova, možemo reći da su isti ili slični. Naime, u srednjem vijeku figure straha u tekstovima imaju ulogu izazvati osjećaj straha

²⁰ https://hr.wikisource.org/wiki/Pjesanca_kratku_roku_na%C5%A1lega_%C5%BEivota, pristupljeno 29. lipnja 2020.

²¹ https://hr.wikisource.org/wiki/Pjesanca_razmi%C5%A1ljan%27ja_od_smrti, pristupljeno 29. lipnja 2020.

u čitatelju, pobuditi njegovu katarzu, oslobođenje. Cilj nije bio tjelesni užitak, već pokora, discipliniranje tijela i njegovih užitaka, što je tipično za srednji vijek. S druge strane, imamo renesansu koja u središtu zanimanja postavlja slavljenje života, estetičkih ideala i ljepote. Pred sobom imamo dva različita književna razdoblja, a Mavro Vetranović (iako je renesansni književnik) uporabom različitih figura straha više naginje srednjovjekovnoj književnosti.

5. Topika straha u hrvatskoj baroknoj književnosti

5.1. Scene straha u *Osmanu* Ivana Gundulića

Prije same analize epa *Osmana* i izdvajanja scena straha, komentiranja te određivanja figura straha, na početku ću ukratko reći nešto o samome autoru i djelu koje će se obrađivati.

Ivan Gundulić rođen je 1589., a umro je 1638. godine kao član stare i ugledne vlasteoske porodice. Smatra se najznačajnijim i najboljim pjesnikom dubrovačkog 17. stoljeća (Franičević, Švelec, Bogišić, 1974: 197). Odrastao je u obrazovanoj porodici i zahvaljujući njoj, ističe se njegova ljubav prema Republici i prema slobodi. Upravo zbog te činjenice, zanimljivo je napomenuti da se Gundulići nikada ne spominju u kriminalističkim knjigama kao izgređnik (Franičević, Švelec, Bogišić, 1974: 197). Što se tiče pisanja njegova epa *Osmana*, postojalo je nekoliko razloga zašto je napisao svoj prvi samostalni ep. Prvi od razloga jest neuspjeli pohod turskog sultana Osmana II na Poljsku 1621. godine, drugi razlog jest pobuna janjičara, a treći Sultanova smrt 1622. godine. Gundulić je poznao glavne političke događaje i detalje, a do njih je mogao doći samo preko suvremenih zapisa (vjerojatno pomoću isusovaca) koji su djelovali širom katoličkog svijeta (Franičević, Švelec, Bogišić, 1974: 206). Upravo pomoću njih dobio je i podatke o hoćimskoj bitci i drugim događajima koje je opisao u epu. *Osman* se sastoji od dvadeset pjevanja, a nas će zanimati trinaesto pjevanje koje je prožeto scenama pakla.

Na samom početku trinaestog pjevanja opisan je pakao i u tome opisu lako uočavamo književne izraze koje izazivaju osjećaj straha u čitatelju:

*Škriplje zubim, riga plame;
od zlobe ga svrdo vrti
ne Poljake sharat same
neg krstjanstvo sve satrti (s. 21 – 25).*

*Od pakljene oštre trublje
razdira se trubnja mukla
da idu kleti gdi je najdublje
prosjedena propas pukla.
Cokoću se, grohte i tresu
noćne spine iz dubine,
u gromovitu urnebesu
razlijegaju slijepe tmine.
Iz smrknutih gustijeh magla
jazovite u ponore
strahoća se jata nagla
grominjaju, drožde i ore:
graču, hroču, skvrče, krište,
zviždu, veče, skviču, laju... (s. 41– 54)*

U navedenim stihovima imamo strašan prikaz pakla, gotovo naturalističke slike, onomatopejske izraze kojima se postiže dramatičnost i ružnoća paklene sredine. O Gundulićevu upotrebljavanju zvukova piše i Pavao Pavličić, koji kaže da se u epu prikazuje kako se nečiste sile dogovaraju kako pomoći Turcima, a otežati Poljacima i u tim slikama dolazi do izražaja Gundulićev dar baratanja zvukovnim elementima jezika (Pavličić, 2003: 65).

Analiziranjem renesansnih djela, odnosno djela Mavra Vetranovića uočeno je kako neki njegovi stihovi podsjećaju na Danteove opise pakla (u radu je to i navedeno). Vetranović nije jedini renesansni književnik koji se služio takvom tehnikom pisanja. Što se tiče baroka, motiv pakla također je čest, ali ako bismo ga uspoređivali s Danteovim opisima, možemo zaključiti da je to rijetko. Dante, kako kaže Pavličić, tvrdi da ima neposredno iskustvo u vezi pakla, a to kod Gundulića ne postoji (Pavličić, 2003: 65). Gundulić ne može znati kako pakao izgleda, on samo nagađa, a to se i vidi pred kraj trinaestog pjevanja kada moli muzu da mu opiše pakao:

*Diklo znana od Panaza
i Elikone svete gore
ka potanko meni kaza*

*strašne od pakla dogovore,
spovijedati slijedi meni
glase prave i istine
što učini puk pakljeni
kad iz crne pođe tmine (s. 309 –316).*

Jedan od čovjekovih najvećih strahova upravo je strah od pakla. Pakao predstavlja misterij. Strah od pakla opisujemo kao strah od nepoznatoga; nikada nismo dobili pravu potvrdu kako zapravo izgleda pakao. Književni tekstovi donose nam pretpostavke prikaza koje se koriste još od početka pismenosti.

U Gundulićevu paklu borave infernalne nemani koje nikada nisu bili ljudi i baš zato nije poznato postoji li pakao da bi čovjek bio kažnjen nakon smrti ili ima drukčiju ulogu, odnosno da predstavlja protutežu našem svijetu (Pavličić, 2003: 66).

Motiv zmijske, koji se javljao često i u apokrifima, izdvojila bih kao još jednu figuru straha. Nju povezujemo sa zlom, prisjećajući se njezine uloge u životu Adama i Eve. Izdvajaju se citati u kojima je sadržan navedeni motiv koji doprinosi strašnijem prikazu pakla:

*Pod nogah mu se u krug svija
na zelene pjege i blijede
ljuta od sedam glava zmija
u iskrah tamnijeh bljujuć ijede (s. 81–84).*

5.2. Zaključak

Cijelo trinaesto pjevanje epa posvećeno je opisima pakla. Scene pakla prikazane su realistično, gotovo naturalistički. Pjevanje obiluje figurama straha; imamo zastrašujući prikaz pakla, prikaz nečistih sila, motiv zmijske, zvukove koje proizvode paklene nemani. Upravo navedene zvukove opisala bih kao novinu, jer takvo što nismo imali u prethodnim razdobljima (srednjem vijeku i renesansi). Same zvukove opisala bih kao snažnu figuru straha koja onomatopejom dodatno „utjeruje“ strah adresatu.

5.3. Scene straha u pjesmi Ivana Bunića Vučića

Ivan Bunić Vučić rođen 1592., a umro je 1658. godine i smatra se jednim od najznačajnijih i najboljih liričara cijele starije hrvatske književnosti (Franičević, Švelec, Bogišić, 1974: 211). Pripadao je plemićkoj obitelji i vodio je razgranatu trgovinu te se odlično snalazio u službi Republike. O njegovim sposobnostima i ugledu govori podatak da je baš njemu povjereno istraživanje uzroka propadanja plemstva (Franičević, Švelec, Bogišić, 1974: 213).

U analizi scena straha izdvojit će se jedna njegova pjesma *Moj oganj ljuveni, kiem srce me gori* koja se bitno razlikuje od ostalih književnih predložaka koji su se analizirali u radu. Pjesma je kratka te je iznosim cijelu:

*Moj oganj ljuveni, kiem srce me gori,
ali je pakljeni, ali je odzgori.
Od pakla ako je, koje su toj sile,
sred njega da stoje lieposti me vile?
To li je od raja i siš'o s nebesa,
ko cvilim u njem ja, koja su udesa?
Vaj tužnu, vaj meni, evo isti oganj moj
meni je pakljeni, nebeski je vil mojoj.²²*

Navedena pjesma ljubavna je i na prvi pogled podrazumijevalo bi se da ne sadrži scene ili figure straha. Međutim, kao figuru straha mogao bi se odrediti motiv pakla koji nam je ponovno prisutan. Bunićevu pjesmu ne možemo povezati s dosadašnjim opisima pakla jer ona u sebi sadrži antitezu raj/pakao. *Oganj ljuveni* možemo smatrati paklenim ognjem, ali ne ognjem koji bi izazvao strah u čitatelju, već onaj koji samo govori o nesretnoj ljubavi, što je samo jedan od elemenata petrarkističkog pjesništva. Čitajući pjesmu, osjeća se patnja lirskog subjekta, što je i vidljivo u sljedećim stihovima:

ko cvilim u njem ja, koja su udesa?

²² https://hr.wikisource.org/wiki/Moj_oganj_ljuveni,_kiem_srce_me_gori, pristupljeno 4. srpnja 2020.

*Vaj tužnu, vaj meni, evo isti oganj moj
meni je pakljeni, nebeski je vil mojoj*

Patnju zbog nesretne ljubavi povezala bih sa strahom, tj. strahom od nepoznatoga. Pavličić ističe da je ljubav izazivala patnju (isto i kod Dantea). Lirski subjekt je zbog ljubavi patio i gorio, ali upravo ta spomenuta nesretna ljubav kod Bunića postaje nešto loše, postaje izvor patnje, odnosno izvor pakla (Pavličić, 2003: 59).

5.4. Zaključak

U pjesmi postoji motiv pakla, ali on ne predstavlja figuru straha već je samo dio nesretne ljubavne tematike na kojoj je stavljen naglasak u pjesmi. Djelo je zasnovano na antitezi raj/pakao, kako je već i spomenuto, nema strašnih paklenih opisa koji bi u čitatelju budili strah, ali kao figura straha može se promatrati nešto sasvim drugo. Naime, motiv patnje prepoznala sam kao jednu od figura straha jer ona izaziva u čovjeku (subjektu) strah od nepoznatoga i smatra se izvorom pakla (bilo da je patnja zbog nesretne ljubavi ili zbog nečega drugoga).

5.5. Zaključak o figurama straha u baroknoj književnosti

Za analizu figura straha u baroknoj književnosti uzeta su dva književna predloška koja su iznimno različita, a to su *Osman* Ivana Gundulića i pjesma *Moj oganj ljuveni, kiem srce me gori* Ivana Bunića Vučića.

U epu *Osman* figure straha su jasno izražene. Gundulić cijelo trinaesto pjevanje koristi za opisivanje pakla. Figure straha prepoznate su u prikazu pakla, prikazu nečistih sila, motivu zmije te strašnih zvukova koji se javljaju u paklu. Gundulićev opis pakla razlikujemo od Dantea jer i sam Gundulić ne zna kako izgleda „to“ mjesto, već samo pretpostavlja.

U pjesmi Ivana Bunića Vučića *Moj oganj ljuveni, kiem srce me gori* nemamo prikazane klasične figure straha koje smo imali u prethodnim književnim tekstovima. Bunić govori o *ognju ljuvenom* koji zapravo ne izaziva nikakav strah u čitatelju, ali ipak postoji nešto što se može prepoznati kao strah, a to je patnja koja izaziva strah od nepoznatoga; od nekakve nepoznate sile koja u nama budi strah.

6. Zaključak

Imenica *strah* ključna je u ovome radu. Za strah možemo reći da je jedna od temeljnih ljudskih emocija, ona nam je urođena i svaka osoba je posjeduje. Služi nam kao zaštita, štit ispred različitih vrsta opasnosti koje nam prijete u životu. On nam nije neprijatelj, kako neki smatraju, već važan faktor upozoravanja na opasne situacije te njime osiguravamo vlastiti opstanak. Emocija straha razlikuje se od pojma *figure straha* na kojoj je bio naglasak u radu. Figuru straha opisujemo kao književni izraz kojim se želi izazvati osjećaj straha u adresata, odnosno recipijent književnog teksta. Analizirala su se djela koja pripadaju književnom korpusu srednjeg vijeka, renesanse i baroka. Točnije, srednjeg vijeka, zatim pjesništvo Mavra Vetranovića, ep *Osman* Ivana Gundulića i lirski sastavak *Moj oganj ljuveni, kiem srce me gori* Ivana Bunića Vučića. Utvrdilo se da figure straha postoje u sva tri književna razdoblja, ali ne u svim žanrovima i ne javljaju se u podjednakoj mjeri. Srednji vijek obiluje figurama straha. Motiv ljudoždera javlja se u apokrifu *Djela Andrije i Mateja u gradu ljudoždera*, prikaz smrti jedan je od najčešćih figura straha (zastupljen je u sva tri književna razdoblja). Čest je topos smrti s kosom u ruci, što imamo u srednjovjekovnim pjesmama (*Tu mislimo, bratja, ča smo*), ali njega koristi i renesansni književnik Mavro Vetranović (*Pjesanca moru, Pjesanca smrti, Na noć od Božjeg poroda...*). Uz prikaz smrti, druga najčešća figura straha prikaz je pakla. Zastupljen je gotovo u svim žanrovima srednjovjekovne književnosti (u onima koji su se obrađivali u radu), primjerice u apokrifu *Nikodemovo evanđelje*, u vizijama *Pavlova apokalipsa, Dundulovo viđenje, Prepiranje duše s tijelom*. Vetranović također koristi navedenu figuru (*Pjesanca Jaganjcu, Pjesanca suda napokonjega, ...*). Ivan Gundulić u epu *Osman* pak cijelo trinaesto pjevanje posvećuje upravo prikazu pakla i strašnih lica, s time da on uvodi i zvukovne elemente čime se postiže dodatna dramatičnost samog prikaza paklene sredine. Prikaz raspadanja tijela još je jedna figura straha koja je prisutna u razdoblju srednjeg vijeka, primjer pjesma *Tuženje duše i tijela*, zatim pjesme Mavra Vetranovića *Pjesanca mlohavo je svjetovno, Pjesanca kratku roku našeg života*. Eshatološki strah (strah od smrti i posljednjeg suda) prisutan je u gotovo svakom djelu; u vizijama, pjesmama (srednjovjekovnim, ali i renesansnim, Vetranovićevim). Zanimljivo je što dramsko pjesništvo srednjeg vijeka nema figure straha, već su samo prikazane pojedine scene straha, primjerice centurionov strah, strah Sotone pred Isusom i slično. Kod Vetranovića zanimljiva je pojava pijavica, tj. prirodne katastrofe koja prijete čovječanstvu zbog njegovih grijeha (*Remeta*). Tu vodenu nepogodu možemo povezati s biblijskom tematikom općeg potopa, ali i sa strahom od nepoznatoga. U takvu vrstu straha možemo uvrstiti elementarne nepogode (pijavica, tuča), masovna obraćenja

(apokrif *Djela apostola Petra i Andrije*), strah od smrti jer nam ona i dalje predstavlja veliki misterij (*Djela Andrije i Mateja u gradu ljudoždera*).

Figuru straha koju sam prepoznala u pjesmi Ivana Bunića Vučića *Moj oganj ljuveni, kiem srce me gori* registrirala bih također kao strah od nepoznatoga, u ovome slučaju radi se o patnji subjekta zbog nesretne ljubavi. Druga vrsta straha koju sam odredila jest strah od kazne Božje koju pokreće sebična ljubav prema Bogu. Pojedincu je najvažnije da ne dobije kaznu i sve što radi radi samo zbog svoje dobrobiti, primjer apokrif *Djela Pavla i Tekle*. Treća vrsta straha jest strah Božji, odnosno strah da se ne povrijedi voljena osoba i bitno je naglasiti da pokretačka ljubav nije sebična. Takvu vrstu straha imamo u apokrifima (*Život Adama i Eve*). Kod ovoga apokrifa zanimljivo je spomenuti motiv pokore koji je povezan sa strahom Božjim jer upravo pokorom štitimo voljenu osobu; ne želimo je povrijediti. Četvrti, posljednji strah, opisala bih kao iskonski strah, strah koji se nalazi u svima nama. Najčešće se radi o strahu od smrti, strahu od kazne (Božje ili druge osobe), strahu od gubitka slobode (*Muka svete Margarite*).

Za sami kraj možemo ustvrditi da se figure straha najviše javljaju u razdoblju srednjega vijeka, u prikazima smrti, raspadanju tijela, opisima pakla i slično. Njihova uloga bila je zastrašiti ljude, približiti ih Bogu, duhovnom svijetu jer je upravo taj svijet bio u središtu njihova zanimanja. Cilj je bio disciplinirati tijelo (najprije fizički) i ukloniti sve ono grešno u čovjeku. Figurama straha trebala se postići određena katarza, oslobođenje duše od svih grijeha jer je to ključno za ulazak u raj. Što se tiče renesanse, odnosno književnog opusa Mavra Vetranovića koji je analiziran u radu, bitno je naglasiti da je on također pisao o temama koje su se obrađivale u srednjem vijeku. Iako je renesansni književnik, načinom pisanja uklapa se u srednji vijek. Njegove pjesme daju jednaku pouku ljudima kao i djela srednjovjekovne književnosti. Za figure straha u baroku ne može se reći da im je primarna uloga discipliniranje tijela i otklon od grijeha. Gundulić u *Osmanu* opisuje pakao, ali takav opis pakla nema istu ulogu kao svi prethodni opisi. Gundulićev pakao prikazuje strašne nečiste sile, ali čitajući te dijelove, u prvi plan nam dolaze nagomilane stilske figure (metafore, onomatopeje, antiteze) i estetička cjelovitost djela. Isto tako može se reći i za pjesmu Ivana Bunića Vučića koja osim sintagme *oganj ljuveni* ne daje nikakav prikaz koji bi trebao zastrašiti čitatelja. Njegova pjesma više naginje petrarkističkom pisanju, a ne davanju moralističke pouke.

7. Literatura

- 1) Bogišić, Rafo (ur.), 1969, *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, Zagreb, Matica hrvatska.
- 2) Delimeau, Jean, 2003, *Strah na zapadu*, preveo Zoran Stojanović, Novi Sad, IK Zorana Stojanovića.
- 3) Franičević Marin, Švelec Franjo, Bogišić Rafo, 1974, *Povijest hrvatske književnosti*, knjiga 3, Zagreb, Liber, Mladost.
- 4) Gundulić, Ivan, 1976, *Osman*, Zagreb, Školska knjiga.
- 5) Pavličić, Pavao, 2003, *Barokni pakao*, Zagreb, PIP naklada.
- 6) Šimić, Krešimir, 2017, *Remeta*, Zagreb, Matica hrvatska.

URL IZVORI:

- 1) <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=3326>, pristupljeno 21. lipnja 2020.
- 2) <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=64962>, pristupljeno 21. lipnja 2020.
- 3) <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=64962>, pristupljeno 29. lipnja 2020.
- 4) <https://www.hplovecraft.com/writings/texts/essays/shil.aspx>, pristupljeno 21. lipnja 2020.
- 5) [https://hr.wikisource.org/wiki/Remeta_\(1\)](https://hr.wikisource.org/wiki/Remeta_(1)), pristupljeno 29. lipnja 2020.
- 6) [https://hr.wikisource.org/wiki/Remeta_\(2\)](https://hr.wikisource.org/wiki/Remeta_(2)), pristupljeno 29. lipnja 2020.
- 7) https://hr.wikisource.org/wiki/Pjesanca_gospodi_krstjanskoj, pristupljeno 29. lipnja 2020.
- 8) https://hr.wikisource.org/wiki/Pjesanca_gospodi_krstjanskoj, pristupljeno 29. lipnja 2020.
- 9) https://hr.wikisource.org/wiki/Pjesanca_slavi_carevoj, pristupljeno 29. lipnja 2020.
- 10) https://hr.wikisource.org/wiki/Pjesanca_Jaganjcu, pristupljeno 29. lipnja 2020.
- 11) https://hr.wikisource.org/wiki/Tu%C5%BEba_moja, pristupljeno 29. lipnja 2020.
- 12) https://hr.wikisource.org/wiki/Tu%C5%BEba_moja, pristupljeno 29. lipnja 2020.
- 13) https://hr.wikisource.org/wiki/Pjesanca_grje%C5%A1niku, pristupljeno 29. lipnja 2020.
- 14) https://hr.wikisource.org/wiki/Pjesanca_moru, pristupljeno 29. lipnja 2020.

- 15) https://hr.wikisource.org/wiki/Na_no%C4%87_od_bo%C5%BEjega_poroda, pristupljeno 29. lipnja 2020.
- 16) https://hr.wikisource.org/wiki/Pjesanca_smrti, pristupljeno 29. lipnja 2020.
- 17) https://hr.wikisource.org/wiki/Pjesanca_suda_napokonjega, pristupljeno 29. lipnja 2020.
- 18) https://hr.wikisource.org/wiki/Pjesanca:_mlohavo_je_svjetovno_ufan%27je, pristupljeno 29. lipnja 2020.
- 19) https://hr.wikisource.org/wiki/Pjesanca_kratku_roku_na%C5%A1ega_%C5%BEivota, pristupljeno 29. lipnja 2020.
- 20) https://hr.wikisource.org/wiki/Pjesanca_razmi%C5%A1ljan%27ja_od_smrti, pristupljeno 29. lipnja 2020.
- 21) https://hr.wikisource.org/wiki/Moj_oganj_ljuveni_kiem_srce_me_gori, pristupljeno 4. srpnja 2020.